

Soykırım, Mukatele ve Demokratik Devrim

Taner TİMUR*

Beklenen ve korkulan oldu: Fransız Meclisi, 12 Ekim oturumunda, daha önce bir yasayla “soykırım” olarak nitelediği “Ermeni tehciri”ni Fransız ceza mevzuatına ekledi ve yaptırıma bağladı. Eğer tasarı Senato’dan da geçerek kanunlaşırsa artık kimse, Fransa’da, “1915’te olanlar soykırım değildir”, diyemeyecek. Artık kimse beş yıla kadar hapis, 45 bin Euro para cezasını göze almadan, Fransa’da, “mukatele”den söz edemeyecek!

Şimdi Türkiye’de herkes öfkeleniyor ve soruyor: Ne yapmalıyız? Voltaire’in ülkesinde, bizi de ilgilendiren bir konuda, fikir özgürlüğüne vurulan bu darbeye nasıl tepki göstermeliyiz?

Türkiye’nin Fransa’daki fikir özgürlüğüne Türkiye’de olduğundan daha duyarlı davranması ve tepki göstermesi güzel bir sürpriz oldu. Ne var ki sorunun şaşırtıcı başka bir yönü daha bulunuyor. Fransa’da “soykırımı inkâr etmek” zaten suç değil miydi? Yıllardır Türk basını Fransa ve İsviçre gibi ülkelerde “1915 soykırımı”nı yadsımanın zaten suç olduğunu yazmamış mıydı? Fransız mahkemelerinde mahkûm olan ünlü oryantalist Bernard Lewis örneğini de vererek kamuoyunu buna inandırmamış mıydı? Hayret! Demek ki durum öyle değilmiş! Demek ki şimdiye kadar Fransa’da Ermenilere karşı soykırım yapılmadığını söylemek suç sayılmıyormuş! Ve de Prof. Lewis, 1915 olaylarıyla ilgili olsa bile, başka nedenlerle ve başka bir kanuna göre cezalandırılmış!¹

* Prof.Dr., AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

¹ Prof. B. Lewis, Fransız Le Monde gazetesiyle yaptığı (16 Kasım 1993) bir söyleşide soykırım tezini bir “Ermeni tezi” olarak nitelemişti. Ermeni kuruluşları Ermeni olmayan bir sürü kuruluş ve şahsiyetin de (AB Parlamentosu, bazı ünlü filozof ve bilim adamları vb) “soykırım”ı kabul ettiğini söyleyerek bu nitelemenin Ermeni halkına hakaret olduğu şikayetiyle mahkemeye başvurular. Mahkeme de Fransız Ceza Kanunu’nun başka ırk, din ve etnik grup mensuplarını aşağılayan eylemleri cezalandıran maddesine dayanarak Lewis’i sembolik (manevi) bir Frank cezaya mahkûm etti.

Bu durumda basın temsilcilerimizin önce hiç olmazsa birkaç satırla bu garipliğe işaret etmeleri gerekmez miydi? Hiç olmazsa bir iki köşe yazarının, kamuoyunun bu kadar önemli bir konuda nasıl aldatıldığını açıklaması beklenmez miydi?

Oysa ne gördük?

Gördük ki, “pratikte değişen fazla bir şey yok, biz zaten Fransa’da bunun suç olduğuna inanmıştık!” demesi gereken kalemler günlerce ateş püskürdüler. Ve ülke genelinde şimdiye kadar yüzlerce kez sahnelenmiş bir oyun, bıkmadan usanmadan yeniden sergilendi. Dikkatler yine “dış düşmanlar”’a çevrildi ve çok farklı olgulardan kaynaklanan, Türkiye’yi çok daha derinden sarsacak bir krizin göstergeleri her gün biraz daha belirgin hale gelirken, ülkede düşmanlık rüzgârları estirildi.

Yukarıdaki sözlerle Fransız Parlamentosu’nun çıkardığı yasayı küçümsediğim sanılmasın! Onu elbette önemişiyorum; fakat bu yasanın, onu onaylayanların beklentisinin aksine, daha çok Fransa’da onu öneren partiyi ve biraz da Fransız Millet Meclisi’ni küçülteceğini düşünüyorum. Gerçekten de, yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birkaç yüz bin Ermeni’nin oylarını müzayedeye çıkararak bir yönetici takımının, bu yasayla, sömürgeci geçmişiyle hala doğru dürüst hesaplaşmamış bir ülkeyi küçültmediğini kim iddia edebilir?² Her türlü hümanist kaygının dışında kotarılmış bir yasa, *Le Monde* gazetesinin de yazdığı gibi, “Ermeni davasını ve tarihi, siyasal kavgaların ve seçim hesaplarının rehinesi haline getirmek”ten başka ne anlama gelebilir?³

Evet, bu konuda daha çok şey söylenebilir; fakat ben yine de bu yazımda Fransa’dan değil bizlerden, Türkiye’nin Ermeni sorunu karşısında içine düştüğü hazin durumdan söz etmek istiyorum. Fransız meclisinin utancını varsın Fransız demokratları tartışsın ve temizlesin!⁴ Biz ise kendi halimize bakalım. Çünkü ne yazık ki Ermeni sorununda

² Burada elbette ilk akla gelen Fransa’nın “Cezayir Savaşı” olarak nitelediği, fakat Cezayir Devlet Başkanı Bouteflika’nın son zamanlarda “jenosit” olarak adlandırdığı kirli savaştır. Bununla beraber, dürüst bir kıyaslama için, Cezayir sorununun Fransa’da nesnel olarak tam bir özgürlük içinde tartışıldığını, Cezayir Kurtuluş Savaşı’nın en şiddetli anında “Fransa kuyruğuna teneke bağlanmış bir köpeğe benziyor” diye yazabilen Sartre’ın yüceltildiğini ve “Fransız Ordusunun Cürümleri” gibi dosya-kitaplar yayımlandığını unutmamak gerekir. Bkz. Pierre Vidal-Naquet, *Les Crimes de l’Armée Française, Algérie 1954-1962*, Paris, La Découverte, 2001.

³ *Le Monde*, 12 Ekim 2006. Aynı gazetede sosyolog Michel Wieviorka’nın “Milletvekilleri tarihe karşı” başlıklı yazısında (17 Ekim 2006) ise, “tarihçilere ve tarih araştırmalarına bir hakaret” olarak nitelenen kanun tasarısını önerenlerin, bir yandan “Ermeni seçmenlere demagojik bir biçimde dalkavukluk yaparken öte yandan da Türkiye’yi AB’den uzak tutmak isteyen çok daha geniş bir seçmen zümresini okşadığı” ifade ediliyor.

⁴ Fransız *Libération* gazetesinin Web sitesine yorum gönderen yüze yakın okuyucu tepkisinde memnuniyetle gördüğüm gibi, gazete okuyucularının çok büyük çoğunluğu Fransa’nın kolonyal geçmişini ve yaptığı kıyımları anımsatarak bu demokratik görevi zaten ifa ediyorlar.

bir tek Fransa ile karşı karşıya bulunmuyoruz. Hala anlamak istemediğimiz nedenlerle neredeyse tüm dünyayı karşımıza almış durumdayız.

Gerçekten, nasıl oldu da doksan yıl önce cereyan etmiş olaylar dolayısıyla bu acıklı hale düştük?

Neden Türkiye'nin "resmi tezi"ni tek bir yabancı ülke bile paylaşmıyor? Paylaşmak şöyle dursun, neden "Türk tezleri"ni, Türk olmayan hiç kimse artık neredeyse duymak bile istemiyor?⁵ Neden kurumsal tarihçilerimizin "yeni belgeler"le "soykırımın olmadığını kanıtladıklarını" ilan ettikleri bir sırada, en dostane ilişkilerimizin olduğu ülkelerden biri (örneğin Polonya), alay edercesine, Parlamento'sunda "Ermeni soykırımını" nı yasalaştırıyor? Neden yıllarca Sovyet sınırlarında bekçiliğini yaptığımız bir ülkenin gazeteleri, Amerika'daki Türk demeklerinin kimbilir kaç bin dolar ödeyerek bastırmak istedikleri ilanlarını "biz soykırım olduğuna inanıyoruz" diye basmıyorlar?⁶ Neden ABD başkanları, her yıl 24 Nisan'da, Türklerin, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı da içeren bir dönemde (1915–1923) bir buçuk milyon Ermeni'yi katlettiğini söylüyorlar ve bizim basın da "ABD Başkanı Jenosit sözcüğünü kullanmadı" diye bayram ediyor?⁷ Türkiye Cumhuriyeti ülkenin başında Demokles kılıcı gibi sallandırılan "soykırım yasa tasarısı"nın Amerikan Kongresi'nden geçmesini önlemek için Amerikan Lobby şirketlerine şimdiye kadar kaç milyon dolar ödedi?⁸ Kendi ülkesinde hiç konuşulmadığını söyleyen Amerikalı profesör Justine McCarthy'ye, TBMM üyelerine ve Türk siyasi parti yöneticilerine "Türklerin soykırım yapmadıklarını" anlatması için ne kadar "*honorarium*" ödendi?

Liste daha da uzayabilir; fakat bu hazin tablodaki soruları dürüstlükle tartışmaya hazır mıyız? Ne yazık ki bütün işaretler Türkiye'nin böyle bir hesaplasmaya psikolojik olarak hala hazır olmadığını gösteriyor.

⁵ Birkaç yıl önce İngiltere'de "Holokost ulusal anma günü" toplantılarına katılan yazar Gündüz Aktan, dönüşünde yazdığı yazıda şu gözlemlerde bulunmuştu: "Toplantıda konuşanların çoğu (konu aslında Yahudi soykırımı T. T.) Ermenilere soykırım yapılmış olduğunu artık bir veri olarak kabul ediyor. Hem de bu İngiltere gibi, hükümetin yılda en az bir kere Ermeni olaylarının hukuken soykırım tanımına girmediği yolunda Parlamento'da resmi beyanda bulunduğu bir ülkede oluyor." Radikal, Holokost Ulusal Günü, 30 Ocak 2002.

⁶ Amerika'da 36 Türk derneğinin para toplayarak New York Times'e verdikleri ilanı, gazete, "bizce soykırım olmuştur" diye basmamıştır. Cumhuriyet, 12 Haziran 2005.

⁷ Başkan Clinton 1997 yılı "24 Nisan Mesajı"nda "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1915 ile 1923 yılları arasında, hikâyesi anlatılmamış binlerce Ermeni'nin uğradığı katliamdan" söz ettikten sonra "bu korkunç dönemin kurbanlarını, sürgünün ve ölümlerin acısını yaşamış bir buçuk milyon kadar masum insanı anıyoruz" demişti. Milliyet, 27 Nisan 1997. Başkan Bush da 24 Nisan mesajlarında 1915 tehcirini "bütün insanlık için dünyanın unutmaması gereken bir trajedi" olarak niteliyor. Hürriyet, 25 Nisan 2003.

⁸ Referans gazetesinin yazdığına (6–7 Mayıs, 2006) göre, Türk Devleti The Livingston Group adlı Amerikan lobi şirketine, Kongre'de soykırım yasasını önlemeye yönelik çalışmaları için 2001-2005 yılları arasında dokuz milyon dolar ödemiştir.

İşte Türkiye'nin yalnızlığı ve dramı da tam burada ortaya çıkıyor. Sanıyorum ki bu durumun nedenlerini anlamamız için sorunu başından itibaren ele almak ve son derece basit (fakat siyasal “seçkin”lerin, maalesef, hala kavrayamadıkları) bazı gerçekleri dile getirmek gerekiyor.

Aslında Batı dünyası neyi iddia ediyor, neyi kınıyor ve Türkiye'den ne talep ediyor?

Batı dünyası Osmanlı Devleti'nin 1915'te yaptığı tehcirin pratikte soykırıma dönüştüğünü iddia ediyor ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de aslında kendisinin sorumlu olmadığı bu cürümü tanımasını ve kınamasını istiyor. Parlamentolarında “Ermeni soykırımı”nı oylamış on altı ülke de dahil, hiçbir ülke bugünkü Türkiye'yi suçluyor mu? Hayır, zaten böyle bir suçlama son derece akla aykırı ve gülünç olur. Fakat sorun şurada çıkıyor: Türkiye bu eleştirileri sadece “Türkçü” söylem çerçevesinde algılıyor ve aslında iktidarı 1913'te darbeyle almış bir zulüm rejiminin değil de TÜRKLER'in suçlandığını düşünüyor. Bu durumda “Hayır!”, diyor, “TÜRKLER böyle bir şey yapmadı ve asla yapmaz! TÜRKLER soykırımla suçlanamaz! TÜRK TARİHİ soykırım lekesiyle karalanamaz!”

O halde 1915'te ne oldu?

Olanlar savaş koşullarında karşılıklı kıyımdı, ya da bu konuda yerleşmiş terimle bir “mukatele” (karşılıklı katletme) söz konusuydu. Son olarak Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Yusuf Halaçoğlu da bu “mukatele”yi “vurdular, vurduk!” diyerek veciz bir şekilde özetlemedi mi?⁹

Burada, şimdilik, “soykırım” kavramı üzerinde durmayacağım. Sadece, 1948'de icat edilmiş bir hukuki kavramın, temel hukuk ilkelerine aykırı bir şekilde 1915'te cereyan eden olaylara uygulanmasının son derece haksız ve keyfî olduğunu söylemekle yetineceğim.¹⁰ Ne var ki bugünkü durum salt bir soykırım suçlamasının çok ötesinde boyutlar taşıyor.

⁹ Radikal, 25 Ocak 2005.

¹⁰ Soykırım aslında hukuki bir terimdir ve koşulları Birleşmiş Milletler'in 1948'de kabul ettiği (1951'de yürürlüğe giren) bir Konvansiyon'da belirlenmiştir. Bu Konvansiyon geriye dönük (makabline şamil) bir biçimde uygulanamaz. Nitekim 2002–2003 yıllarında faaliyette bulunan Ermeni-Türk Uzlaşma Komitesi (TARC) bunu New York merkezli ve uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış, saygın bir STK olan Ulus ötesi Adalet Uluslararası Merkezi'ne (ICTJ) sormuş, oradan da bu yönde bir yanıt almıştır. Ne var ki kavram günümüzde politik bir anlam kazanmış ve yerli yersiz kullanılmaya başlamış bulunuyor. Örneğin, Londra Üniversitesi'nde (SOAS'ta) “Holokost Anma Günü”ne katılan Gündüz Aktan, toplantıyı yöneten Dr. Mark Levene'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra elli kadar soykırımın yapıldığını söylediğini naklediyor. (Radikal, 30 Ocak 2002). Bunlardan kimsenin pek haberi yokken, Türkiye, burada anlatmaya çalıştığımız yanlış tutumuyla, konunun siyasallaşmasında başlıca aktör olmuş ve kendi kendisini “sanki” sandalyesine oturtmuştur. (TARC'ın düzenleyicisi, hukukçu David Phillips'in Leyla Tavşanoğlu ile söyleşisi için bkz. Cumhuriyet, 3 Nisan 2005.)

Bizler bugün elbette soykırım iddiasında bulunanların birçoğunun önyargılarından (veya ard niyetlerinden) kuşku duyabiliriz. Bunda haklı da olabiliriz. Fakat önce samimiyetle kendimize şu soruları soralım: Tüm dünyayı bilgisizlikle, önyargılarla ya da Türk düşmanlığı ile suçlayarak nereye varabiliriz? Böyle fobik bir tutum üzerine pozitif bir siyaset kurulabilir mi? Bu şekilde yapayalnız ve mahzun bir duruma gelmemizde bizlerin (bizi yönetenlerin) hiç mi yanlışı olmadı? “Türkçü” söylemden kurtularak zaman zaman madalyonun öbür tarafına da serinkanlılıkla bakmak cesaretini gösterebildik mi? Yoksa bir çeşit suçluluk korkusu içinde, fevri ve kompleksli çıkışlarla, ülkemizi “sanık” sandalyesine bizzat kendimiz mi oturttuk? Çoğu zaman, Batı’nın en ırkçı, en gerici kesimlerinin yüzyıllar boyunca hakkımızda yarattığı önyargılara sanki kendimiz de inanıyormuşuz gibi davranmadık mı? Kısaca, artık çağımızda kimsenin kimseyi barbarlıkla itham edecek hali yokken ve bu gibi klişeler tedavülden kalkmışken, ikide bir “kimse bize barbar diyemez!”, “Türkler vahşi değildir!” nutukları atarak bu gibi kuşkuvarı kendimiz beslemedik mi?

Ben bu kanıdayım ve böyle bir psikoloji içinde oluşturulmuş resmi söylemimizin nesnel içerik analizinin bile bu konuda ne kadar tutarsızlıklar içinde olduğumuzu göstermeye yeteceğini düşünüyorum.

Deneyelim.

Resmi Türkiye bugün “mukatele” (karşılıklı katliam) teziyle, “Türkleri savunuyorum” diye aslında İttihatçı cuntayı savunuyor, onunla özdeşleşiyor ve 1915’te İttihatçı yönetimin Ermeni katliamını Türk katliamına karşı haklı ve meşru bir savunma duygusu içinde yaptığını ileri sürüyor. “Mukatele” kavramı ise genellikle Ziya Gökalp’in, 1919 yılında, Osmanlı *Divan-ı Harb-i Örfi*’sinde yaptığı bir savunmaya dayandırılıyor.

“Mukatele” dedik. Burada küçük bir parantez açalım.

Prof. Zafer Toprak yakınlarda yayınlanan “*Mukatele’nin İcadı*” başlıklı makalesinde, *Osmanlı Divanı*’nın zabıtlarına dayanarak bunun asılsız olduğunu, Ziya Gökalp’in asla böyle bir şey söylemediğini, “mukatele” iddiasının çok sonraları, Enver Behnan Şapolyo’nun 1943 yılında yayınlanan bir kitabında “icat edilerek” Ziya Gökalp’e mal edildiğini söylüyor.¹¹ Konunun önemi şurada: Toprak’a göre, Türkiye, “mukatele” sözcüğünü ileri sürerek 1915’te soykırımın olmadığını savunurken, Ermeni (diyaspora) tarihçileri de aynı kavramın soykırımın kabulü anlamına geldiğini ileri sürüyorlar. Hangisi doğru? Zafer Toprak ikisi de yanlış, diyor, çünkü böyle bir ifade yok!

¹¹ Zafer Toprak, Ermeni Sorunu’nda Dünü İnşa Etmek ya da ‘Mukatele’nin İcadı; Toplumsal Tarih, Mart 2006, sayı: 147.

Toprak'ın saptaması tarih yazıcılığı açısından kuşkusuz ilginç bir düzeltmedir. Fakat sözcük daha sonraları ortaya çıkmış olsa bile, bugünkü durumda Türk tezi ve Ermeni sorunu açısından bir şeyi değiştiriyor mu? Günümüzde hangi resmi kurum ve tarihçi 1915 tehcirini sadece Ziya Gökalp'e gönderme yaparak savunuyor? Kaldı ki "mukatele" kavramının kendisi değilse bile içeriği daha 1919'dan itibaren tüm resmi belgelerde mevcut değil miydi?

"Mukatele" konusunda akla ilk önce Kemalist dönemin gözde tarihçilerinden Ahmet Refik (Altınay)'ın 1919'da (yani Ziya Gökalp'in savunmasıyla aynı yılda) yazdığı "*İki Komite, İki Kıtıl*" başlıklı kitabı geliyor. Görüldüğü gibi bu başlık daha o tarihte "mukatele" fikrini içeriyor. İşin ilginç yönü, Harbiye kökenli, Darülfünun'da tarih müderrisi, sonra da Türk Tarih Encümeni üyesi olan Ahmet Refik'in bu eseri İttihatçılarla mesafesini alan Kemalist dönemin esprisini de yansıtıyor.

Ahmet Refik (Altınay), eserinde "iki katliam"dan (Ermeni ve Türk katliamlarından) söz etmekle beraber, dolaylı bir şekilde, bunları gerçekleştiren "komite"lerin aynı nitelikte olmadığını; bunlardan birinin teröre başvuran bir siyasal örgüt olmasına karşılık, diğerinin Osmanlı Devleti'ni temsil eden "devlet adamları"ndan oluştuğunu vurgulamaktan da geri kalmıyor. A. Refik (Altınay), 1915'te Ermeni teröristlerin Van'da işledikleri cinayetlerin, "İttihatçıların milli gayeleri için mühim bir fırsat vücuda getirdiğini" kaydettikten sonra şunları yazıyor: "Adil ve kuvvetine güvenir bir hükümetin böyle bir vaziyet karşısında yapacağı şey, hükümet aleyhine isyanları tahakkuk edenleri tecziye eylemekti (cezalandırmaktı); fakat İttihatçılar Ermenileri imha etmek ve bu suretle Vilayat-ı Sitte (altı vilayet) meselesini de ortadan kaldırmak istediler."¹²

Sanıyorum ki işin özü işte bu cümlelerde yatmaktadır. 1915'te İttihatçı cunta yönetimi, "Devlet" ve "hükümet" tanımına uygun biçimde hukuku ve vatandaş haklarını koruyarak sadece suçluları cezalandıracağına, bir "imha" politikası ile Ermeni sorununu çözmek yolunu tutmuştur. Ve ne yazık ki bugün Türkiye, hâlâ, bu "imha politikası"ni savunmaktan öte bir adım atamıyor. Oysa daha Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa bu politikayı lânetlemiş ve Ankara'da BMM'nin açılmasından bir gün sonra, 24 Nisan 1920'de, Meclis'te yaptığı bir konuşmada Ermeni tehcirinden "maziye ait bir fazahat" (alçaklık) olarak söz etmişti.¹³ Daha sonra, Atatürk, Kurtuluş Savaşı içinde Türklerin artık "kıran değil kırılan" hale gelmesiyle ve biraz da giderek güçlenen İttihatçı güçlerin baskısı altında, daha ihtiyatlı

¹² Ahmet Refik (Altınay), *İki Komite, İki Kıtıl*, Ankara, Kebikeç Yayınları, 1994, s. 27. (İlk baskı 1919).

¹³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, İstanbul, Kaynak Yayınları, cilt. 8, s. 64.

ifadeler kullanmış, hatta bir Amerikalı gazeteciye tehcirin zorunluluğundan da söz etmiştir.¹⁴ Bununla beraber, öyle sanıyorum ki, Kurtuluş Savaşı liderinin bu konudaki samimi düşüncesi ve duyguları, esas olarak, kimliği belirsiz bir Amerikalı gazeteciye verdiği (ve aslı da ortada olmayan) bir beyanatta değil, 24 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı ve genel bir program niteliğindeki konuşmasında ifadesini bulmuştur. Eğer bu konuşmadaki teşhis daha sonraki politikalara temel teşkil etseydi, hiç kimse kuşku duymasın ki bugün Ermeni sorunuyla bu şekilde karşı karşıya olmazdık.¹⁵

Durum ne zaman değişmiştir? “Mukatele” tezi ne zaman ve hangi koşullarda resmi tez haline gelmiştir?

Aslında Lozan’dan sonra Türkiye’de unutilan Ermeni kırımı, Ermeniler (özellikle de Ermeni diasporası tarafından) tarafından hiç unutulmamıştı ve 1965’te tehcirin 50’nci yıldönümünde, Ermenistan’da yapılan gösterilerle yeniden gündeme getirildi. Sanıyorum ki o tarihte (her iki tarafta da koyu milliyetçi ve intikamcı bir kesimin varlığına rağmen) bir orta yol bulunması, bir uzlaşma sağlanması mümkündü. Fakat, öyle görünüyor ki, tabii senatör Sadi Koçaş’ın (Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in teşvikiyle kaleme alınmış) “*Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*” başlıklı eseri, bugünkü “resmi görüş”ün de temelinde yatan tezleriyle, bu fırsatı mümkün olacak en kötü ve Kemalist duruşa en aykırı şekilde kullandı. Tam bir İttihatçı esprisiyle yazılmış, “Suçlu! Ayağa kalk!” diye biten sonuç kısmında sadece Ermeni komitecileri suçlayan, tehcirde ölen Ermenilerin “ne Devlet ne de ordu” tarafından değil de, “halk ve muhafızları” tarafından öldürüldüğünü iddia eden, Enver Paşa’nın Sarıkamış faciasına bile Ermeni casusların sebep olduğunu yazan bu eser, yansıttığı zihniyet itibariyle, Türklerin Ermeni’ler (ve bu sorun vesileyle de Dünya) ile ilişkilerinde bir dönüm noktası sayılabilir.¹⁶

¹⁴ Aslı ortada olmayan, fakat Fransızca bir çevirisi bulunan bir belgeye göre Atatürk, İnönü zaferinden sonra konuştuğu Filadelfiyalı gazeteci Clarence K. Streit’a “Ermeni ahalinin tehciri hususunda mecbur kaldığımız karar”dan söz etmiştir. Bkz. Atatürk’ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge); Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 257-269.

¹⁵ Ne yazık ki bugün bile Türk basınında böyle demokratik ve hümanist bir zihniyeti temsil eden yazarların sayısı son derece azdır. Burada bu azınlığa örnek olarak, Türker Alkan’ın “Tehcir” başlıklı yazısından şu satırları aktarmak isterim “(Türlere yapılanlar) Ermeni tehciri ile yaşanan acı olayları ne haklı ne de mazur gösterir. Adına ‘soykırım’ değil de ‘tehcir’ denilmesi hukuki açıdan bir anlam taşısa bile fazla bir şeyi değiştirmez... Adına ne dersiniz deyin, bu yaşananlar insanlık adına utanç vericidir.” Radikal, 26 Nisan, 2006.

¹⁶ Sadi Koçaş, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara, Altınok Matbaası, 1967, s. 174, 290. Eserin, Koçaş imzasını taşımasına rağmen, kullandığı malzeme itibariyle kolektif bir çalışma ürünü izlenimi verdiğini belirtmeliyiz. Sadi Koçaş’ın daha sonra da 12 Mart Cuntası’nın başbakan yardımcısı olarak, TV’de, tarihe “Balyoz hareketi” olarak geçen operasyonu başlatan bildiriye okuyan ve ülkede binlerce aydının (siyasetçi, hukukçu, sendikacı, eğitimci, öğrenci vb.) tutuklanmasına yol açan siyaset adamı olması da ayrıca düşündürücüdür.

Elbette daha gerilere giderek, Atatürk'ün ölümünden sonra rejimin İttihatçılara "iadeyi itibar" sağlayan tutumunu; İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik anında, Türkiye Nazilerle flört ederken, Talat Paşa'nın naaşının Berlin'den getirilerek merasimle gömülmesini, caddelere okullara adının verilmesini ve "mukatele" fikrinin de bu tarihte "icat edilerek" aslında tehciire karşı çıkmış olan Ziya Gökalp'e mal edildiğini¹⁷ anımsayabiliriz ve Koçaş'ın eserinin fikir iklimini bütün bu gelişmelerin hazırladığını düşünebiliriz. Böyle düşünmekte kuşkusuz haklı da oluruz. Fakat konuya salt Ermeni tehciri ve soykırım tartışmaları açısından bakarsak, asıl dönüm noktasının 1965'te, tehcirin ellinci yıldönümünde Ermeni eylemleri ve Türkiye'nin buna "resmi" yanıtında somutlaşan tepkisi olduğu söylenebilir.

Ya sonrası?

Sanıyorum ki sonrasını artık herkes öğrendi. Gerçekten de, değişen ("sağcı"- "solcu") hükümetlerin kanatları altında, Koçaş'tan K. Gürün'e, oradan da Y. Halaçoğlu'na uzanan ve giderek sertleşen resmi çizgi artık kimsenin meçhulü değildir.¹⁸ Sadece belirtelim ki Türkiye'nin hiçbir şeyi kabul etmeyen tutumuna paralel olarak dışardan gelen tepkiler de sertleşmiş ve Batı'yı en radikal Ermeni tezlerine yöneltmiştir. Sonuç olarak da asıl suçlanan "İttihatçı rejim" olmaktan çıkmış, doksan yıl önce yaşanan "tehcir" olgusunu tartışırken "Tek ses, tek nefes!", "Ein Volk, Ein Vox!"tan öte bir söylem geliştiremeyen ve çıkan tek tük aykırı sesi de hain sayarak mahkemelere sevkeden bugünkü "Türk rejimi" haline dönüşmüştür.

Bilelim ki, bugün gerçekte "1915 soykırımı" değil, katliam yaptığını kabul ettiği bir hükümetle özdeşleşmede hiçbir sakınca görmeyen, "Talat Paşa biziz! Enver Paşa biziz! Bahattin Şakir biziz! Ve haklıyız!" diye geçmişini güncelleştiren çağdaş Türk siyasal rejimi ve Türk değerleri yargılanıyor. Ve bir yandan AB kapıları zorlanırken öte yandan da Batı'dan gelen herşeyi (hatta Nobel ödülünü) bir düşmanlık eseri olarak gören ve bunu da "anti-emperyalizm" sanan hasta zihniyet tartışılıyor.

¹⁷ İttihat ve Terakki'nin önde gelen şahsiyetlerinden Hüseyin Cahit Yalçın, anılarında, Ziya Gökalp, Kemal ve Mithat Şükrü beylerin bu uygulamaya karşı çıktıklarını yazmıştır. Siyasal Anılar, İstanbul, 1976, s. 235.

¹⁸ 1983'te Dışişleri Müsteşarı K. Gürün'ün hazırladığı "Ermeni Dosyası"nda ölen (öldürülen) Ermenilerin sayısı 300 000 civarında hesaplandığı halde, bugün Türk Tarih Kurumu Başkanı Y. Halaçoğlu'na göre bu sayı 20-25 bine kadar düşmüştür. (K. Gürün, Le Dossier Arménien, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983; Y. Halaçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001). Murat Bardakçı'nın yayınladığı (Hürriyet, 25 Nisan 2005) Talat Paşa'nın "kara kaplı defter"inde tehcir edilen Ermeni sayısı 924.158 olarak verildiği halde TTK'nın yayınladığı kolektif eserde "yaklaşık 500 000" Ermeninin tehcir edildiğinden söz ediliyor. Bkz. Ermeniler: Sürgün ve Göç (Haz. Y. Halaçoğlu, K. Çiçek, Ö. Turan, H. Özdemir, R. Çalık); Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 177.

Fransız yasasını önlemek için, Fransa'yı, inanılmaz bir şekilde, Türkiye'de bulunan 70 bin Ermeni işçiyi sürmekle tehdit eden, üstelik bunu da "sol" bir önlem sanan zihniyet tartışılıyor. Hepimizi küçültücü ve kimilerini "çılgınlık" arayışına sevk eder biçimde Türk siyasal rejimi, Türk kültürü tartışılıyor.

Sadece Ermeni sorunu bağlamında değil, dış dünyayla ilişkilerimizin hemen her halkasında ortaya çıkan bu şizoid tutumdan Türkiye nasıl kurtulur?

Bu zihniyetten kurtulmanın tek yolu, AB ile uzayıp giden samimiyetsiz "dosya" müzakereleri değil; "top onlarda! top bizde!" gibi komiklikler, ya da soykırım isnatlarıyla savaşmak için halkın sırtından milyonlarca dolar harcamak da değil; öfkelenerek anti-emperyalizm diye Batı düşmanlığı yapmak hiç değil, fakat sadece içten ve gerçek bir "demokratik devrim" yapmaktan geçer. Kuşkusuz altmış yıllık "demokrasi" tarihimiz ve aldığımız yolun mütevazılığı bu uzun yürüyüşün ne kadar zor ve çileli olduğunu bizlere gösteriyor. Ne var ki başka yol da görünmüyor.